

LISTINY KARLA IV. V ARCHIVU ČESKÉ KORUNY

LENKA MATUŠÍKOVÁ

Období vlády Karla IV. (1346 - 1378) je spojeno s počátky organizace Archivu České koruny /1/. Svědčí o tom nejen dochovaný formulář listiny /2/, kterou panovník určoval povinnosti i plat prvního archiváře /3/, ale především poznámky o registraci na plíce nebo na dorsu listin. Téměř současně s novou organizací vznikaly totiž pro potřeby úředníků královské kanceláře i první kopiáře jako pomůcka pro evidenci důležitých písemností právního charakteru sloužící snazší manipulaci s listinami. Jejich původní rukopisy se nedochovaly, obsah je znám pouze z opisů vzniklých převážně v 15. století. Přehled o všech známých rukopisech kopiářů, ať dosud existujících nebo ztracených, o nichž podali hodnověrné zprávy starší badatelé, přinesl R. Koss ve své dosud nepřekonané práci o dějinách Archivu České koruny /4/. Podle počtu v kopiáři opsaných listin je rozdělil na větší a menší kopiář a známé rukopisy popsal /5/.

Nabízí se otázka, jak souvisela nová organizace archivu s kancelářskou reformou Jana ze Středy v roce 1355. Předcházela vznik archivu této reformě nebo byl jejím důsledkem? Při rozboru obsahu nejstarších známých kopiářů korunního archivu se zdá pravděpodobnější spíše možnost druhé. Jednoznačná odpověď nebyla dosud dána ve starších ani v současných pracích, které se vývoje kanceláře přímo nebo jen částečně dotýkají /6/.

Ferdinand Tadra soudí, že ze zprávy Menharta z Hradce, podávané o archivu v roce 1437, lze vytvořit obraz archivu před válkami husitskými /7/. O. Bauer, který ve své studii o počátcích organizace archivu /8/ vycházel z práce Kossovy, vyslovil názor, že archiv byl uspořádán podle věcných hledisek. Za možnou předlohu pro novou organizaci považoval inventář archivu vévodů míšeňských z roku 1300. Listiny tu byly řazeny podle důležitosti. Připomněl také, že již v roce 1320 byl uspořádán archiv francouzských králů, a to podle zásad teritoriálních a věcných.

Patrně nejlepší obraz vnitřního uspořádání Archivu České

koruny v druhé polovině 14. století podává takzvaný roudnický kopiář. Rukopis signatury VI F b 5 roudnické lobkovické knihovny /9/ vznikl nejspíše v první polovině 15. století a jeho obsah lze rozdělit na několik částí. Na počátku rukopisu (folio 1 - 27^V) jsou uvedeny některé kapitoly z Vlastního životopisu Karla IV. Text pokračuje seznamem "pohanských" knížat z rodu Přemyslovců, na nějž navazuje výčet českých králů končící Janem Lucemburským (folio 29^F - 31^F). Připojen je záznam o narození jeho syna Karla, o císařově úmrtí a o úmrtí Karlova bratra Jana, markraběte braniborského (folio 31). Čistým listem je oddělen seznam biskupů a arcibiskupů pražských (folio 35^F - 37^F) a "genealogie" rodu Habsburků do roku 1475 (folio 39). Zbýlá část rukopisu (folio 41^F - 617^F) je věnována opisům listin Archivu České koruny. Text kopiáře lze podle názoru R. Kosse rozdělit na dvě části /10/. První skupiny 512 spisů - vlastní roudnický kopiář (folio 41^F - 511^V) vznikla přepisem již hotového kopiáře ve Vratislavi, kde byl korunní archiv za válek husitských určitou dobu uložen. K původnímu textu byly připojeny opisy dalších 90 listin. Každému opisu předchází stručný latinsky psaný regest, který mnohdy není zvlášť vyznačen. U všech opsaných listin je na počátku vynecháno místo, patrně pro barevně odlišené iniciály, které však nebyly do manuskriptu doplněny. Zřejmě v době, kdy byl kopiář využíván editory středověkých listin, byly opisy očíslovány tužkou, u některých nalezneme na okraji poznámku o využití a publikaci. Opisy listin jsou v kopiáři rozděleny do skupin podle vydavatelů bez chronologického řazení takto: listiny králů římských, francouzských, anglických, jeruzalémských a sicílských, uherských a polských; listiny kurfiřtů duchovních (arcibiskupů mohušských, kolínských a trevírských) a světských (falckrabat rýnských a vévodů bavorských, vévodů saských a markrabat braniborských); listiny vévodů rakouských, markrabat míšeňských a lantkrabat durynských, markrabat moravských; dále listiny knížat slezských řazené podle jednotlivých knížectví; listiny arcibiskupů, biskupů a jiných církevních hodnostářů a institucí; říšských hrabat,

pánů a rytířů, listiny pánů českých, říšských měst a měst českých. Závěr tvoří kvitance a lenní reversy.

Skutečnost, že český státní archiv byl pevně organizován až v době vlády Karla IV., nemůžeme považovat za náhodu. K reformě, o níž byla řeč, vedl panovníka stav české královské kanceláře a značný počet listin, které byly písemným potvrzením uskutečněných prodejů, koupí, zástav nebo diplomatických jednání. Byly ukládány v korunním archivu, který se tak stále více stával archívem českého státu.

Následující příspěvek se pokouší o ucelenější pohled na soubor listin z let 1346 - 1378, a to na základě jejich rozboru z hlediska vydavatelů, příjemců i obsahu.

V Archívu České koruny (dále AČK) je dnes pro období vlády římského krále a později císaře Karla IV. (1346 - 1378) dochováno celkem 938 listin. V našem rozdělení vydavatelů vycházíme ze schématu většího kopiáře korunního archivu. Je doplněno o listiny papežů, listiny benátských dóžat a malou skupinu notářských instrumentů. Naopak nebyly zvlášť vyčleněny kvitance a lenní reversy /11/. Na prvním místě mezi vydavateli stojí Karel IV., který sám vydal celkem 103 listiny a byl spoluvydavatelem (se synem Václavem a bratrem Janem, markrabětem moravským) dalších 10 listin. Jako římský král vydal 7. dubna 1348 devatenáct listin, z nichž 17 zůstalo uchováno v korunním archivu (AČK 295 - 311). Karel IV. jimi potvrdil na žádost zemského sněmu privilegia udělená českým králům jeho předchůdci na říšském trůně, vtělil ke Koruně české slezské knížectví a prohlásil olomoucké biskupství, markrabství moravské a opavské vévodství za léna českých králů. Z moci římského císaře vydal bezprostředně po korunovací listiny, kterými vtělil k České koruně města, hrady a území získaná v Bavorsku i jinde v Německu a slezská knížectví spolu s markrabstvím budyšínským a zhořeleckým (AČK 473, 510, 511). Dále potvrdil dědické a jiné smlouvy a různé državy (AČK 516, 517), udělil léna a zastavil a směnil říšské hrady (AČK 678, 744, 755, 1100, 1159). Listiny, které Karel IV. vydal jako český král, se týkaly především

správy státu, vyrovnání dluhů, udílení lén, potvrzování privilegií a smluv (AČK 483, 566, 987, 1059, 842, 1204). Zvláštní skupinu tvoří 11 listin, kterými Karel IV. odvolal zemský zákoník později zvaný *Maiestas Carolina* (AČK 489 - 496, 504 - 506), a dále listiny povolující prodeje, směny a koupě hradů a statků v Čechách i v Říši (AČK 512, 638, 962), listiny vztahující se k markrabství moravskému (AČK 485, 486, 680, 955, 956), k poměrům ve slezských knížectvích (Karel IV. tu vystupoval jako prostředník při smírčích jednáních - AČK 619), v Lužici (AČK 1047, 1048) i v Říši samé.

Společně s markrabětem moravským Janem a se svým synem Václavem vydal Karel IV. v letech 1353 - 1364 sedm listin, kterými byly postupně uzavřeny přátelské a mírové smlouvy s rakouskými vévody za účasti uherského krále Ludvíka (AČK 390, 740, 801, 802, 881 - 889). V roce 1366 doplnila tuto řadu smluv císařovo potvrzení dědické smlouvy (AČK 958). Konečně se synem Václavem vydal Karel IV. roku 1378 nařízení o minci v Království českém (AČK 1216).

Nejčastějšími příjemci těchto listin byli vedle České koruny, slezských knížat, Karlova syna Václava, církevních institucí a měst příslušníci říšské a především české šlechty. V korunním archivu zůstaly uloženy v souhlase s tím, že se tento postupně stával také archívem českého státu.

Ke zmíněné skupině byly volně připojeny 3 listiny Václava IV. pro Bernarda ze Šumburka a Těmu z Koldic (AČK 999, 1000, 1211), dvojí vyhotovení listiny, v níž spolu s bratry Janem a Zikmundem slíbil neodtrhnout Braniborsko od České koruny (AČK 1155, 1156), darovací listina královny Anny pro Jana z Brozan (AČK 387) a listina císařovny Anny se souhlasem ke sňatku Václava s Alžbětou, dcerou norimberského purkrabího (AČK 796).

Dále se k korunním archivu dochovaly 2 listiny francouzského krále Jana, vydané v květnu roku 1356. V první z nich obnovil Jan spojeneckou smlouvu s Karlem IV., druhou daroval císaři dva trny z koruny Kristovy. K nim lze přičíst také 2 lis-

tiny dauphina Karla (AČK 561, 562, 593, 613).

Pro uvedené období se nedochovaly v korunním archívu žádné listiny anglických ani sicilských králů. Dochováno je 6 listin uherského krále Ludvíka. Tři z nich byly vydány v roce 1353 a týkaly se navrácení hradů Býčina a Kružberk za darované Plocko, nároků na vévodství svídnické a javorské a spojenectví uherského krále s Karlem IV., jeho zástupci a Českou korunou (AČK 392, 393, 420). V roce 1364 potvrdil král Ludvík již zmíněnou smlouvu mezi Karlem IV., jeho synem Václavem a Janem, markrabětem moravským, na straně jedné a rakouskými vévody Rudolfem, Albrechtem a Leopoldem na straně druhé (AČK 933). Listinou z roku 1372 se vzdal nároků na země České koruny a o rok později slíbil přimluvit se u papeže za urychlené vydání dispensu potřebného ke sňatku Karlova syna Zikmunda se svou dcerou Marií (AČK 1077, 1088). Připojena je i listina Alžběty, neteře uherského krále, kterou ustoupila od chystaného sňatku s Václavem IV. (AČK 1039).

Poslední v řadě vydavatelů - panovníků je polský král Kazimír. V roce 1348 uzavřel spojenectví s Karlem IV. (AČK 319) a v roce 1356 vydal 3 listiny, v nichž se vzdal nároků na Svídnicko a Javorsko, odevzdal Karlu IV. některá městečka výměnou za Plocko a konečně obnovil přátelskou smlouvu uzavřenou v roce 1348 (AČK 563 - 565). Listina, kterou polský král spolu s vévodou svídnickým uzavřel smír mezi Karlem IV., Václavem IV. a markrabětem moravským Janem a rakouskými vévody s uherským králem je v korunním archívu dochována pouze v Rosenthalově opisu z roku 1773 (č. 2777), originál zůstal uložen ve Vídni. Příjemcem listin všech zmíněných panovníků byl Karel IV.

Volně byly k této skupině vydavatelů připojeny i dvě listiny benátských dóžat z roku 1354, v nichž ohlašují Karlovi IV. své vyslance (AČK 465, 468). V korunním archívu je dále dochováno 6 papežských listin z let 1356 - 1376. Dvě listiny Inocence VI. se týkají hradu Donaustauf, třetí je povolením sloužit v přítomnosti Karla IV. mši ve slovanském jazyce a podle ambroziánského ritu (AČK 583, 736, 708), dále tu nalezneme pa-

pežské dispensy Urbana V. nutné k chystanému sňatku Karlovy dcery s markrabětem braniborským (AČK 858, 951) a souhlas papeže Řehoře II. s volbou Václava IV. za římského krále (AČK 1188). Až na jednu bulu Innocence VI., kterou zakazuje řezenskému biskupovi a kapitule zcizit Donaustauf, byly všechny papežské listiny určeny Karlu IV. Posledně jmenovaná listina se dostala do archivu patrně po zakoupení hradu panovníkem.

Zvláštní velkou skupinu vydavatelů tvoří svými souhlasnými a potvrzujícími listinami (willebriefy) i duchovní a světští kurfiřti včetně českého krále, který je z tohoto titulu vydavatelem 3 listin z celkového počtu 164. V těchto listinách vyjadřují všichni kurfiřti souhlas například s přivtělením bavorských lén a slezských knížectví k České koruně, s prodejem, zástavou či darováním říšských hradů a lén, potvrzují českému králi právo volitele a postavení říšského arcibiskupa, zástavu Chebska a další. Příjemcem kurfiřtských listin byl panovník, respektive český stát. V několika případech byly písemnosti o téže věci vydány ve dvou jazykových verzích.

Arcibiskup mohučský Gerlach vydal vedle 28 willebriefů také listinu, v níž rozhodoval spolu s falckrabětem rýnským spor mezi Karlem IV. a hrabaty z Isenburgu o Villmar (AČK 762) a listinu s udělením ročního platu Těmovi z Koldic (AČK 961a). Pro stejného příjemce vydal listinu o zápisu 100 zlatých ve městě Salza také arcibiskup Jan (AČK 1079). Čtyři listiny arcibiskupa Ludvíka se týkají podpory, kterou přislíbil císaři při přípravě volby Václava IV. za římského krále (AČK 1170, 1191, 1194, 1195).

Kolínský arcibiskup Vilém vydal kromě 25 willebriefů také listinu, v níž rozhoduje spor bavorských vévodů s biskupem bamberským o Hartenstein (AČK 440), slib pomazat královnu Annu za římskou královnu (AČK 459) a listinu se svědectvím o nevině rytíře Uňschuba (AČK 632). V dalších dvou naopak žádal o svědectví rakouského vévodu Rudolfa a uherského krále Ludvíka (AČK 703, 704). Arcibiskup Fridrich slíbil v listině z roku 1376 uznávat Václava IV. za římského krále (AČK 1196).

Trevírští arcibiskupové jsou vedle 25 willebriefů vydavateli dalších 4 listin. Arcibiskup Balduin povolil v roce 1348 Karlovi IV. a jeho dědicům právo zpětné koupě vévodství Rupe, Lucemburska a jiných (AČK 294). Jeho nástupce Boemund se v roce 1356 vzdal Stierbergu (AČK 549) a konečně arcibiskup Kuno slíbil císaři pomoc při získání Lucemburska (AČK 1008) a v další listině potvrdil přijetí určitého obnosu.

V letech 1353 - 1367 vydal Ruprecht starší, falckrabě rýnský a vévoda bavorský, 26 souhlasných a potvrzujících listů. Dále vydali vévodové bavorští v letech 1349 - 1377 ještě 54 jiné listiny. V listině z roku 1349 určil falckrabě Rudolf podmínky sňatku své dcery Anny s Karlem IV. (AČK 328). Falckrabě Štěpán slibuje Karlovi IV. podporu a jeho manželce podporu v nárocích na Bavorsko (AČK 370) a konečně falckrabě Ruprecht mladší se listinami z července 1353 vzdává všech práv a nároků na toto území a slibuje zachovat Karlova práva i po smrti svého otce (AČK 412 - 413). Na podzim téhož roku kupuje panovník v Bavorsku další hrady a města a v souvislosti s tím vydávají falckrabata rýnské další potvrzující listiny (AČK 421, 427, 428, 430, 431, 433, 434, 437) a nařízení obyvatelům těchto měst a hradů složit slib věrnosti novému pánovi (AČK 423, 432, 429, 436). Vedle slibů pomoci císaři a jeho dědicům (AČK 627, 880, 881) a spojeneckých a přátelských smluv (AČK 470, 471, 1044) jsou v korunním archívu dochovány také listiny, jimiž se bavorští vévodové vzdali nároků a práv v Budyšínsku a Zhořelecku (AČK 629), v Braniborsku (AČK 1090, 1103, 1104) a v zemích Koruny české (AČK 630, 1165, 1166) a slíbili nekupovat zde žádné statky a nepřijímat do složek poddané (AČK 368, 472, 628). V dalších listinách přiznali držbu Plössbergu jako českého léna (AČK 728) a vyjednávali o vyplacení zastavených hradů a splácení dluhů (AČK 388, 877, 1105, 1168, 1169, 1179, 1193, 1206, 1207, 1208). Nechybějí ani listiny vydané k jednáním o zasnubách císařových dcer (AČK 800, 1054). Ruprecht starší byl také prostředníkem ve sporu mezi císařem a braniborským markrabětem Ludvíkem o město Donauwörth (AČK 340) a mezi císařem a řezen-

skou kapitulou o hrad Donaustauf (AČK 810) a slíbil podpořit volbu Václava IV. římským králem (AČK 1174). Zmínit je třeba i listinu vévody Albrechta, kterou odkázal svému synovi Bavorsko a jiné země (AČK 1055). Příjemcem všech listin kromě poslední zmiňované byl Karel IV., jeho dědicové, případně český stát.

Mimo 26 willebriefů saského vévody Rudolfa se v korunním archívu zachovalo ještě 11 dalších listin saských vévodů z let 1348 - 1372, v nichž mimo jiné potvrzují odstoupení Lužice Karlu IV. markrabětem braniborským a slibují mu pomoci (AČK 315 - 316), uzavírají s Karlem IV. spojení (AČK 327, 805), do-
svědčují odevzdání poslední splátky na Lužici, koupenou Karlem IV., braniborskému markraběti Otovi (AČK 1012), dále slibují volit Karlova syna Václava za římského krále (AČK 1173) a uznávají jeho nároky na Braniborsko (AČK 1065, 1172). Počet doplňuje listina, v níž Rudolf starší a Rudolf mladší slibují Janovi z Retzu postoupit magdeburské purkrabství, ožení-li se s dcerou Rudolfa staršího (AČK 487) a listina o odevzdání Würdenhainu hrabětům z Querfurtu v léno (AČK 1033).

Dále je v korunním archívu dochováno 18 listin vydaných pro Karla IV. vévody rakouskými v letech 1353 - 1371, jimiž se vydavatelé zřekli všech práv na země českého krále a markraběte moravského (AČK 742, 743), slíbili nepřijmout do služeb žádného jejich poddaného ani židy z Čech a Moravy (AČK 758, 761) a řešit spory mezi poddanými podle starých zvyklostí (AČK 759, 760). Vévodové rakouští se dále zřekli titulu falckraběte rýnského a vévody švábského a elsaského (AČK 741, 797), vysvědčili odevzdání všech písemností na Čechy a Moravu uherskému králi Ludvíkovi (AČK 732) a Karlu IV. (AČK 636). Nalezneme tu i slib vévodů Albrechta a Leopolda vyplatit za obnos, který obdrželi od císaře, některé zástavy v Rakousku (AČK 1028, 1030), slib vévody Rudolfa, že listiny vydané Karlu IV. a markraběti Janovi pod malou pečeti vydá pod pečeti velkou (AČK 798) a listinu o urovnání sporu mezi Karlem IV. a rýnským falckrabětem Ruprechtem (AČK 414). Připojeny jsou i 2 listiny vévody Albrechta,

kterými zastavil své manželce Alžbětě výnos cla v Linci a poukázal jí rentu na hradě Werfensteinu a v městech Krems a Stein (AČK 1026, 1027). Skupinu uzavírá listina vévody Rudolfa s prohlášením, že listina předložená frísinským biskupem v Římě je falešná (AČK 696), a listina, kterou se bratři Albrecht a Leopold obraceli na císaře ve sporu s arcibiskupem salcburským (AČK 1057).

Poměrně velkou skupinu tvoří listiny markrabat braniborských. Nejprve je třeba zmínit 30 willebriefů vydaných markrabaty Ludvíkem Římanem a Otou. Dalších 39 listin vydali markrabě Waldemar a oba jmenovaní v letech 1348–1374 ve prospěch Karla IV. a jeho dědiců. Markrabě Waldemar v roce 1348 nařídil poddaným v Lužici složit slib věrnosti Karlu IV. (AČK 313, 314). Markrabě Ludvík slíbil dodržovat podmínky, za kterých bude Karel IV. ochoten pomoci jemu i jeho bratrům zbavit se církevní klatby (AČK 338), a listinou z 12. března 1350 odevzdal do rukou panovníka říšské klenoty a ostatky svatých (AČK 338). Dále se markrabata braniborská vzdala všech práv v zemích s državách českého krále a markraběte moravského (AČK 517), práv na markrabství budyšínské a zhořelecké (AČK 339, 518, 519, 717), slíbila nekupovat v těchto zemích hrady nebo města (AČK 464, 521) a uzavřela s císařem a markrabětem moravským smír (AČK 520). V roce 1351 se markrabě Ludvík také vzdal ve prospěch Karla IV. a jeho manželky Anny všech práv na Bavorsko (AČK 373, 374). Listina, v níž markrabata braniborská přijala Karla IV., jeho syna Václava a moravského markraběte Jana za dědice Braniborska a Lužice, byla vydána v roce 1363 (AČK 851), právě tak, jako listina o splátce na Lužici (AČK 852) a slib pomoci císaři proti komukoliv. Vedle svatebních smluv (AČK 853, 966, 924) a kvitancí (AČK 1013, 1014) se dochovaly i listiny, kterými markrabě Oto prodal Václavu IV. Lužici (AČK 994, 995, 1004) a slíbil odevzdání všech listin (AČK 1005, 1006, 1007) a vydání výzvy k pánům, rytířům a městům, aby Václavovi holdovali (AČK 996). Některé z těchto listin byly vydány ve dvojím vyhotovení. Skupinu uzavírají mimo jiné listiny o uzavření příměří s Kar-

lem IV. (AČK 1061), nařízení všem městům a obyvatelům Braniborska, aby holdovali císaři a složili manskou přísahu (AČK 109L, 1092). Poslední v řadě je listina, v níž markrabě Zikmund označuje říšským knížatům a stavům jednohlasnou volbu Václava IV. římským králem (AČK 1192).

Slezských knížectví se pro toto období týká celkem 31 listina vévodů břežských, fürstenberských, lehnických, opolských, minstrberských, svídnicko-javorských a těšínských, vévody hlohovského, olešnického a falkemberského. Vedle úmluv uzavřených mezi vévodkyní břežskou a jejím synem vévodou lehnickým, přičemž byl Karel IV. prostředníkem (AČK 571 - 573), tu nacházíme lanní reversy, kvitanice, prodej a postoupení držav (AČK 376, 371, 1036, 713, 954, 1071), mírové úmluvy (AČK 350), sliby o dodržení příměří a o pomoci (AČK 395, 1046) a další. Příjemcem všech listin byl panovník; pouze v listině, kterou fürstenberská vévodkyně Anežka uděluje Těmovi z Koldic hrad Strehla, byl příjemcem Karlův dvořan. Pro potřeby rozboru byla k této skupině připojena také zmínka o 2 listinách vévodů štětínských a pomoranských, ve kterých slibují císaři pomoc proti braniborskému markraběti Otovi (AČK 1042, 1043).

Větší skupinu tvoří také 21 listin markrabat moravských Jana a Jošta. Patří sem především 10 listin, ve kterých markrabě Jan dosvědčil odvolání zemského zákoníku zvaného Maiestas Carolina (AČK 497 - 503, 507 - 509). Ač byly určeny příjemcům z řad české šlechty, zůstaly (až na rožmberské exempláře, chované dnes ve Státním oblastním archivu Třeboň), podobně jako listiny vydané Karlem IV. v téže věci, uloženy v korunním archivu, který se postupně stával - jak tomu mohou nasvědčovat i některé další případy - archívem českého státu a českých stavů. V dalších markrabě Jan přijal od Karla IV. markrabství moravské v léno (AČK 333, 359), slíbil mu pomoc proti komukoliv (AČK 335) a dal souhlas k udělení Poděbrad v léno Bořkovi z Kunštátu (AČK 384). Listiny z let 1356 - 1372 byly vydány v souvislosti s možným nástupnictvím markrabat moravských na českém trůně (AČK 574, 956, 1056), dále se markrabata zavázala

pomoci Karlu IV. proti uherskému králi Ludvíkovi (AČK 1068). Ke skupině jsme připojili i 3 listiny Karlova synovce Jana Soběslava, kterými slíbil nedělat více dluhy a nezdržovat královské služebníky (AČK 1177, 1178) a potvrdil přijetí určitého obnosu od Karla IV. na zaplacení svých dluhů (AČK 1181). Příjemci listin byli vedle panovníka také příslušníci české šlechty.

Velkou skupinu tvoří v korunním archivu dochované listiny církevních hodnostářů a institucí. Listiny magdeburských arcibiskupů Oty, Dětricha a Petra se kromě dvou kvitancí (AČK 835, 1067), týkají správy braniborské marky (AČK 846), nároků na Lužici, kterou arcibiskup Oto odevzdal Karlu IV. v léno (AČK 320, 1060), uzavření přátelské a spojenecké smlouvy s Karlem IV. (AČK 1161) a arcibiskupova slibu, že nebude usilovat o země Karla IV. a jeho synů (AČK 1162). Pět listin bylo určeno císaři, příjemcem šesté byl markrabě Ludvík Říman a jeho bratr Oto. Listina pražského arcibiskupa Jana o zástavě Lokte (AČK 985) a ostřihomského arcibiskupa Tomáše o podpoře sňatku Karlova syna Zikmunda s uherskou princeznou řadu arcibiskupských listin uzavírají (AČK 1175).

Z 8 listin bamberského biskupa Leopolda se 7 týká prodeje Pegnitz (AČK 644, 645), Erlangen (AČK 815 - 817) a dalších statků (AČK 706, 707) Karlu IV.; v listině z roku 1353 slibuje Leopold témuž pomoc proti komukoliv (AČK 417). Všechny listiny řezenského biskupa Fridricha a kapituly tamtéž dokládají prodej platů, směnu a později zastavení hradu Donaustauf císaři (AČK 389, 419, 479, 763, 811) /12/. Dvanáct listin vydaných v letech 1347 - 1370 biskupem Přelavem a kapitulou ve Vratislavi pro Karla IV. se týká litomyšlského biskupství, směny kostela v Lesné (AČK 293, 381) a především lenního slibu městečka Grodków (AČK 484, 672, 673), uznání českého krále patronem kapitulního kostela ve Vratislavi (AČK 674, 675, 679), předchozího odevzdání vratislavského vévodství Janu Lucemburskému (AČK 992), potvrzení úmluv Karla IV. s hlohovským vévodou (AČK 705), slibu vratislavského biskupa dodržovat příměří s opolským vévodou (AČK 1045) a prohlášení téhož a kapituly, že nemají listiny tý-

kající se města Vratislavi (AČK 993). Některé listiny byly vydány ve dvou vyhotoveních.

Dvě listiny pražských arcibiskupů Arnošta a Jana o ponechání Mšena v držení Karla IV. (AČK 379) a o zástavě Lokte (AČK 985), listina würzburgského biskupa Albrechta a tamní kapituly se slibem nepřekážet českým králům v držbě Heidingsfeldu a dalších statků (dvojí vyhotovení AČK 978, 979), slib věrnosti složený mindenským biskupem Dětřichem za hrad Parkstein a město Weiden (AČK 618), spolu se zprávami eichstättského biskupa Bertolda a faráře Jetřicha z Obernsdorfu o právech a majetku kláštera v Bergenu (AČK 697, 698) a potvrzení smíru mezi litomyšlským biskupem a tamní kapitulou a zmocněnci pražského arcibiskupa (AČK 772, 773) tuto řadu vydavatelů uzavírají. Ve výčtu je ještě třeba uvést 13 listin, jejichž vydavateli byli představení a konventy klášterů. Týkají se především směn a prodejů nemovitostí a práv na ně (Sedlec - AČK 586, Bergen - AČK 614, 701, Postoloprty - AČK 620, Neuzelle - AČK 1038, Waldsassen - AČK 667, 668). V listině AČK 1017 podávají převor a konvent kláštera v Moravském Krumlově přehled o fundacích panů z Lipé a v listině AČK 692 žádá abatyše kláštera v Quedlinburgu Karla IV. o investituru. Klášter sv. Jiří na Pražském hradě a premonstrátské kláštery na Strahově, v Želivi a v Louňovicích slibují v listinách z roku 1362 v určeném termínu dodat a na vlastní náklady uschovat z příkazu panovníka obilí (AČK 826 - 829). Příjemcem těchto listin byl Karel IV., listina sedleckého kláštera byla vydána pro biskupa mindenského.

Ve velké skupině 151 listiny vydavatelů z řad říšské šlechty je třeba zmínit nejprve 17 listin markrabat míšeňských a lantkrabat durynských týkajících se slibu věrnosti a přátelství Karlu IV. a jeho bratrům (AČK 322, 323, 342), uzavření smluv o spojení a pomoci s týmiž (AČK 324, 325, 336, 337, 634, 1082, 635, 633), zástavy Lužice (AČK 921, 934) a směny hradu Spremburgu (AČK 663). Tři listiny markrabat míšeňských s pojištěním a udělením ročních platů byly vydány pro Těmu z Koldic (AČK 982, 1063, 1083); sedm listin vévodů meklenbur-

ských se sliby pomoci Karlu IV. a jeho synům v držbě Braniborska (AČK 1109, 1114, 1187), přijetím hradu Müritz v léno (AČK 1164) a kvitancemi (AČK 1110, 1112, 1113); šest listin lantkrabat leuchtenberských týkajících se převážně prodeje hradu a města Pegnitz a dalších platů a práv jím zastavených (AČK 623 - 626), lén České koruny (AČK 774) a pomoci Karlu IV. při uskutečňování jeho sňatkové politiky (AČK 795) a deset listin purkrabí norimberských s potvrzením platnosti všech listin vydaných jejich předky pro Karla IV. (AČK 965), úmluvami o zásnubách jejich dětí (AČK 949, 1009, 1010, 1072) a s prodeji a zástavami (AČK 714, 1011) a dalšími. Nacházíme tu i 2 listiny knížete askánského se slibem věrnosti a pomoci (AČK 1024, 1163) a dvě listiny týkající se vévodství lucemburského (AČK 1212, 1213). V první z nich, vydané v lednu 1378, prohlašuje vévoda Václav nástupnické právo Karla IV., Věclava IV. a jejich dědiců v Lucembursku. Hned v únoru téhož roku se k jeho rozhodnutí souhlasně připojují hrabata ze Sponheimu a jiní šlechtici vévodství. Z dalších vydavatelů jmenujme například hrabata z Illburku (6 listin), ze Schwarzburgu (6 listin), z Württembergu (5 listin), z Wildensteinu (4 listiny) a také pány z Plavna, kteří se v několika listinách vzdávají ve prospěch Karla IV. nároků vůči České koruně (AČK 1075), stejně jako dědických nároků na Plavno (AČK 693, 694), prodávají císaři Reichenbach (AČK 534) a naopak, jiné hrady přijímají v léno (AČK 671, 983). Listiny ostatních vydavatelů z řad říšské šlechty se týkají především prodeje hradů a měst, zástav, dluhů a jejich vyrovnání (22 kvitancí). Vedle slibů věrnosti a služby Karlu IV. a České koruně se dochovalo i 22 lenních slibů. Příjemce většiny listin vydaných říšskou šlechtou byl Karel IV. a jeho dědicové, český stát, 17 listin bylo vydáno pro příjemce jiné, především pro pány z Koldic.

Ve studovaném souboru je 46 listin vydaných českou šlechtou; zastoupení jsou například páni z Lipé (AČK 469, 559, 859, 845, 871, 1183), z Rožmberka (AČK 568, 570, 615, 822), ze Šumburka (AČK 363, 386, 803, 988), z Bítova (AČK 567, 820), z Kos-

telce (AČK 582, 637) a z Rabštejna (AČK 669, 670). Vedle slibů věrnosti panovníkovi, kvitaností, smluv o směnách, vyrovnání dluhů a podobně tu nalezneme také 9 listin o prodeji hradů, měst a statků a 15 lenních reversů. Příjemci listin jsou členové vládnoucího rodu, znovu Koldicové a další příslušníci české šlechty.

V Archívu České koruny je pro období 1350 - 1378 dochováno také 177 listin, jejichž vydaveteli byla města, a to především města braniborská, rakouská, lucemburská (AČK 1214), města knížectví svídnického a javorského a v neposlední řadě města česká. Nejpočetnější jsou sliby věrnosti Karlovu synu Václavovi a České koruně, které 21. května složila celkem 42 braniborská města (AČK 1116 - 1154). Počet doplňují slib města Šlaskie Żąbkowice a města Sulzbach (AČK 318, 439), tři sliby věrnosti vydané v červenci 1376 městy Schlettstadt, Mühlhausen a Norimberk (AČK 1198 - 1200) a další vydané v roce 1364 braniborskými městy (AČK 929 - 931), v roce 1369 městy knížectví svídnického a javorského (AČK 1031, 1032) a v roce 1372 městem Nördlingen (AČK 1080). Celkem 33 rakouských měst vysloвило souhlas se smlouvou o vzájemné dědičnosti, kterou uzavřeli v únoru 1364 císař, jeho syn Václav a markrabě moravský Jan s rakouskými vévody (AČK 885 - 918). Řadu doplňuje 14 listin slezských měst s lenní přísahou královně Anně (AČK 398 - 411), listiny 5 braniborských měst, která v roce 1373 holdovala Karlu IV. (AČK 1094 - 1098), a sliby pomoci (AČK 358, 375, 1041), kvitanice AČK 730 a lenní reversy (AČK 394, 641, 935 - 940) a další.

Početně méně jsou zastoupena česká města (57 listinami), a to především listinami významných měst (Jihlava, Olomouc, Brno, Znojmo), které se týkaly zachování všech článků úmluvy o nástupnickém právu na český trůn (AČK 577 - 580), dále 13 listinami z roku 1350 v nichž česká města skládají slib věrnostně zvolenému králi Václavovi (AČK 344 - 357) a listinami 5 věnných měst se slibem věrnosti královně Alžbětě (AČK 873 - 875, 1050 - 1051). V dalších 13 listinách se česká města zavazují shromáždit a uschovat panovníkem určené množství obilí

(AČK 831 - 834, 864 - 870, 872, 932) a v 18 jiných zase potvrzují přijetí zbraní do úschovny (AČK 836 - 844, 847, 849, 850, 855 - 857, 860 - 863). Staré Město pražské vydalo listinu týkající se dluhu vůči panovníkovi (AČK 941) a město Písek potvrzuje, že měšťan Přibík Bechyňský je dlužen židu Izákovi (AČK 1106).

Poslední, nepočetnou skupinou listin jsou notářské instrumenty, kterých se dochovalo celkem šest z let 1355 - 1364. Jejich prostřednictvím byla zveřejněna výpověď Karla IV. o vybírání svatopetrského denáru (2 vyhotovení, AČK 476, 477), směna hradu Donaustauf (AČK 480), rozhodčí výrok pražského arcibiskupa Arnošta a olomouckého biskupa Jana ve sporu litomyšlského biskupa s tamní kapitulou (AČK 666), listina Ludvíka Římana, markraběte braniborského, o právech na Spremburg (AČK 876) a konečně bula papeže Urbana V. s dispensem ke sňatku Karlovy dcery Alžběty s markrabím braniborským Otou (AČK 926).

Z celkového počtu 938 listin studovaného souboru byl příjemcem 632 listin Karel IV. sám jako císař a český král, se svými syny a bratry, případně český stát. Václavu IV. bylo určeno navíc 92 listin, markraběti moravskému 14 listin a královně Anně 14 listin. Dále jsou mezi příjemci příslušníci říšské i české šlechty (13 listin), páni z Koldic (22 listin), města (6 listin), arcibiskup pražský, biskupové řezenský a mindenský, rakouský vévoda a jeho manželka, markrabě braniborský, kutnohorský mincmistr a další. Uložení listin těchto příjemců v korunním archívu, které bylo druhotné a jehož důvody nebyly vždy dostatečně objasněny, souviselo mnohdy s koupěmi a směnami hradů, měst a území, kterých Karel IV. využíval k upevnění a rozšíření českého státu a při nichž všechny písemnosti předchozí přecházely do rukou nového vlastníka. Stoupající význam Archívu České koruny a jeho postupnou přeměnu v archív českého státu podtrhuje i skutečnost, že zde čeští stavové ponechávali i písemnosti vydané v jejich prospěch.

Z hlediska jazyka listiny bylo z celkem 938 listin (2 dochované v opisech) vydáno 366 v jazyce latinském a 572 v jazyce

německém. V českém prostředí a v listinách vydavatelů z církevních kruhů bylo výrazněji užíváno latiny, naopak v listinách vydávaných říšskou šlechtou a městy i v řadě spojeneckých smluv se stále více objevovala němčina. Otázkou dosud zůstávají dvojí vyhotovení (latinské a německé) některých listin uložených v korunním archivu. Jde především o souhlasné listy říšských kurfiřtů (AČK 600 - 611, 764 - 771, 779 - 787 a 788 - 792), několik listin Karla IV. (AČK 473, 474, 755, 756) a dalších. Můžeme se jen domnívat, že vznik jazykových verzí souvisel s obsahem písemností, to jest podtrhoval význam zlistiněného právního pořízení, i se skutečností, že listiny byly určeny pro dvě jazykově odlišné prostředí. Zatímco v Říši se němčina prosazovala stále důrazněji, v českých zemích zůstala latina jazykem úředních písemností téměř do konce 14. století.

Po celé období své vlády usiloval Karel IV. nejen o navrácení hradů a statků zastavených jeho předchůdci doma i za hranicemi, ale především o získání území nových. V letech po císařské korunovaci upevnil také postavení českého státu a jeho poměr k Říši. Z moci císařské vtělil Karel IV. k Českému království slezské knížectví, bavorská města a hrady a po značném úsilí diplomatickém, vojenském i obratnou sňatkovou politikou (v korunním archivu je dochována 21 listina vztahující se k zasnubám císařových dětí) také Braniborsko a Lužici. Državy České koruny za hranicemi, především v Říši, rozšiřoval panovník koupěmi, směnami a zastavováním hradů a měst, což dokládá značný počet dochovaných listin (Donaustauf 14 listin, Hirschberg 13 listin, Floss 9 listin, Hohenstein 9 listin, Chebsko a Parksstein 11 listin, Rothemberg 7 listin, Spremberg, Pegnitz, Stierberg a další). Zde je třeba také zmínit 21 lenní přísahu šlechtý i měst, značný počet listin týkajících se sporů a soudnicví vůbec (20 listin a 21 další s odvoláním zemského zákoníku), udělení platů a rent (13 listin), prodeji statků, lesů, práv a podobně (36 listin). Nechybí ani listiny s přiznáním dluhu (29 listin) a kvitance vydané Karlu IV. (36 listin) i jiným příjemcům, mezi nimiž najdeme vedle pražského arcibiskupa a Tě-

my z Koldic také například svojanovského purkrabího a kutnohorského mincmistra (10 listin).

Archív České koruny obsahoval v době vzniku takzvaného většího kopiáře více než 500 listin. V letech 1355 - 1378 byl archív určitě obohacen o další listiny vydané ve prospěch panovníka či českého státu, případně získané, jak bylo řečeno, koupěmi, při směnách a podobně. Řada listin však přibyla do Archívu České koruny až v průběhu dalších století, jak se o tom podrobně zmiňuje R. Koss v citovaných Dějinách archívu /13/. Máme na mysli například listiny z archívu pánů z Lipé a další. Nelze však pochybovat o tom, že značný počet listin a jejich využívání si již v době vlády Karla IV. vynutilo takové uspořádání archívu, aby sloužil politickým záměrům panovníka; pojišťoval svým obsahem nejen jeho práva, ale především spojenecké vztahy s ostatními evropskými panovníky, právní postavení a územní rozsah českého státu.

POZNÁMKY

1. Termín "corona regni Bohemiae" se ve státních listinách objevuje poprvé za Jana Lucemburského. V době, kdy byla ke království připojována nová území ležící mimo hranice českého státu, je poutem takto vznikajícího celku především král, to jest královská moc (Srov. R. Flieger, Corona regni Bohemiae, Sborník věd právních a státních 9, 1909, s. 119-179). Rudolf Urbánek vidí v pojmu "koruna Království českého" jakýsi právní subjekt, který je nadřazen oběma složkám ústavním, to jest králi i stavům (Viz R. Urbánek, Idea českého státu za Jiřího z Poděbrad. In: Idea československého státu, Praha 1936, s. 59-64). Má tedy název korunní archív, Archív

České koruny symbolizovat, že jde o archiv schraňující listiny, které zakotvují privilegia a právní nároky Království českého, zahraničních lén a zemí připojených. Znovu se k této otázce vrátil J. Spěváček, Význam státoprávních rozhodnutí a konfirmací Karla IV. z roku 1348. (K 640. výročí jejich zlistinění), Časopis Národního muzea v Praze, Ř. historická, 157, 1988, č. 1/2, s. 21 - 31.

2. Viz F. Tadra, "Summa cancellariae". (Cancellaria Caroli IV.) Formulář královské kanceláře české XIV. století. Praha 1895, s. 81, formulář č. 116. Český překlad formuláře viz K. Beránek, K výročí Karla IV., Archivní časopis 28, 1978, s. 129 - 130.
3. Osoba prvního archiváře byla v minulosti předmětem úvah několika historiků. Zatímco H. Jireček (H. Jireček, Korunní archiv český. Sbírka státních listin koruny České z doby od roku 1306 do roku 1378. Praha 1896, s. V - VI) přisoudil tuto funkci Janovi řečenému Saxo Mule (Johannes dictus Saxo Mule), knězi zvěřínské diecéze, který byl poprvé zván registrátorem a korektorem dvorské kanceláře v roce 1355, soudil R. Salomon (R. Salomon, Reiseberichte 1908 - 1909 mit Beilagen. In: Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 36, 1911, s. 475n.) podle poznámky v nostickém a roudnickém kopiáři a podle založení a uspořádání archivu spíše na osobu Jana ze Středy, představeného panovnickovy kanceláře. R. Koss (R. Koss, O. Bauer, Archiv koruny České I. Dějiny archivu. Praha 1839, s. 82 - 83) naopak vycházel z faktu, že poznámka na plíce několika listin korunního archivu "Registrata per Ulricum" se vztahuje na zápis listin do kopiáře, a usoudil, že prvním archivářem byl Ulrich zvaný Schoff, registrátor královské kanceláře v letech 1355 - 1358. Vedle toho se však u skupiny listin římských králů objevuje na plíce poznámka "Registrata per Johannem de Glacz". Registroval tento úředník právě jen jednu skupinu listin, jak tvrdí R. Koss, nebo byl vůbec prvním archivářem korunního archivu?

4. R. Koss, O. Bauer, Archiv koruny České I. Dějiny archivu. Praha 1939.
5. Srov. tamtéž, s. 85 - 100. K některým rukopisům tzv. většího kopiáře srov. I. Hlaváček, Vratislavská epizoda českého korunního archivu. Archivní časopis 30, 1980, s. 100 - 106. Rozbor rukopisů tzv. menšího kopiáře, tj. rukopisu VI F 12 knihovny Národního muzea v Praze, rukopisu I C 24 Národní knihovny v Praze a rukopisu ČDK kniha 145 (původní signatura RKP 2443) Státního ústředního archivu v Praze je obsahem článku připraveného autorkou v roce 1991 pro Sborník archivních prací.
6. O některých z nich podal přehled P. Moraw ve svém pro tisk aktualizovaném příspěvku z 5. mezinárodního kongresu diplomatiků v Paříži roku 1977 (P. Moraw, Grundzüge der Kanzleigeschichte Kaiser Karls IV. (1346 - 1378). Zeitschrift für historische Forschung 12, 1985, č. 1, s. 11 - 42).
7. F. Tadra, Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310 - 1420. Praha 1892, s. 195n.
8. O. Bauer, K počátkům organizace archivu České koruny za panování Karla IV. In: Sborník prací věnovaných J. B. Novákovi k 60. narozeninám, Praha 1932, s. 148 - 158.
9. Rukopis signatury VI F b 5 je uložen ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, pobočka Žitenice.
10. Na základě poznámky na foliu 291^V "Adhuc plures littere sunt Silesie principum in civitate Vratislaviensi in pretorio et eciam littere communium personarum, quarum tenores in fine presentis registri inveniri debebunt, eo quod nondum fuerant copiate" (R. Koss, O. Bauer, c.d., s. 88 - 89), která ohlašuje další opisy listin knížat slezských a jiných vydavatelů. Ty pak skutečně nalezneme na f. 511^V a následujících. Podrobně srovnej R. Koss, O. Bauer, c.d. s. 88 - 89.
11. Při rozboru zmíněného souboru listin bylo pro orientaci využito stručných registů, které uvádí A. Haas v inventáři

- k fondu (Viz A. Haas, Archív České koruny, 1158 - 1935. Inventář, Praha 1961, s. 50 - 122).
12. Podrobněji stovnej B. Mendl, Zápas o Donaustauf. In: Od pravěku k dnešku I, Praha 1930, s. 215 - 232.
13. R. Koss, O. Bauer, c.d. s. 192 - 193.

RESUMÉ

EIN BEITRAG ZUR ANALYSE DER IM ARCHIV DER BÖHMISCHEN KRONE AUS DER REGIERUNGSZEIT KARLS IV. AUFBEWAHRTEN URKUNDEN

Lenka Matušíková

Der Beitrag versucht eine gründlichere Betrachtung über die Urkunden im Archiv der böhmischen Krone aus der Regierungszeit Karls IV. (1346 - 1378), und zwar auf Grund ihrer Analyse mit Rücksicht auf die Aussteller und Empfänger, sowie auch auf den Inhalt der Urkunden anzustellen. In diesem Archiv werden in der Gegenwart insgesamt 938 Urkunden aus dem erwähnten Zeitraum aufbewahrt. Ausser den Urkunden, die Karl IV. nicht nur als römischer König und Kaiser, sondern auch als böhmischer König und Kurfürst ausgestellt hat, befinden sich im Archiv manche Urkunden der europäischen Herrscher und der Päpste, der weltlichen und geistlichen Kurfürsten, der bayerischen, sächsischen und österreichischen Herzogen, der brandenburgischen Markgrafen, der schlesischen Fürsten und mährischen Markgrafen, weiter die Urkunden der Erzbischöfe, Bischöfe und einiger geistlichen Institutionen. Große Gruppen bilden die Urkunden des Reichs- und böhmischen Adels und die Urkunden der Reichs- und böhmischen Städte.

Im Rahmen einzelner Gruppen der Aussteller bietet der Beitrag den Inhalt der Urkunden mit Angabe ihrer Inventarnummern. Karl IV. war Empfänger der Mehrzahl der Urkunden, und zwar als römischer König, später Kaiser und auch als böhmischer König; Empfänger war auch der böhmische Staat. Manche Urkunden wurden auch zugunsten Wenzels, des Sohns Karls IV., und des mährischen Markgrafen Johann ausgestellt. Weiter sind unter den Empfängern die Angehörigen des Reichs- und böhmischen Adels, die Städte, die Regensburger und Mindener Bischöfe, der österreichische Herzog, der brandenburgische Markgraf u.a. vertreten. Die Einreihung der Urkunden dieser Empfänger in das Archiv der böhmischen Krone war sekundär und die Gründe dazu kann man nicht immer genügend erklären, sie hingen zweifelsohne manchmal

mit Käufen und Austauschen von Burgen, Städten und Gebieten zusammen, die Karl IV. zur Befestigung und Erweiterung des böhmischen Staatsgebiets ausnutzte. Die steigende Bedeutung dieses Archives und seine Umwandlung in Archiv des böhmischen Staats betont die Wirklichkeit, daß die böhmischen Stände darin auch die zu ihrem Gunsten ausgestellten Schriftstücke deponiert haben.

In der lateinischen Sprache wurden 366, in der deutschen 572 Urkunden gefertigt. Im böhmischen Milieu und in den Urkunden aus dem geistlichen Kreise wurde meistens das Latein benutzt, im Gegenteil dazu erschien in den Urkunden des Reichsads, der Reichsstädte und in den Verbündetenverträgen immer mehr das Deutsche.

Im Archiv der böhmischen Krone befanden sich in der Hälfte des 14. Jahrhunderts mehr als 500 Urkunden. In den Jahren 1355-1378 wurde das Archiv um weitere Urkunden bereichert, die zugunsten des Herrschers oder des böhmischen Staats ausgestellt, eventuell im Zusammenhang mit Käufen, Austauschen usw. gewonnen wurden. Eine Reihe Urkunden kam in das Archiv der böhmischen Krone erst im Laufe der nachfolgenden Jahrhunderte. Es besteht kein Zweifel, daß die große Anzahl der Urkunden und ihre Ausnutzung schon zur Regierungszeit Karls IV. eine bestimmte Ordnung erforderte; nur gut geordnet konnte das Archiv den politischen Absichten des Herrschers dienen und seine Rechtsansprüche, vor allem aber die Beziehungen zu verbündeten europäischen Herrschern, die rechtliche Stellung und den territorialen Umfang des böhmischen Staats versichern.